

КРІОГЕННА ТЕХНІКА І ТЕХНОЛОГІЯ

Лекція 3

Термодинамічні засади кріогенної техніки

- Поняття мінімальної роботи
- Визначення мінімальної роботи для різних типових процесів кріогеніки
- Втрати у кріогенних системах
- Показники ефективності кріогенних систем

Поняття мінімальної роботи

Загальна витрата енергії у криогенній установці:

$$L = L_{\min} + \Delta L$$

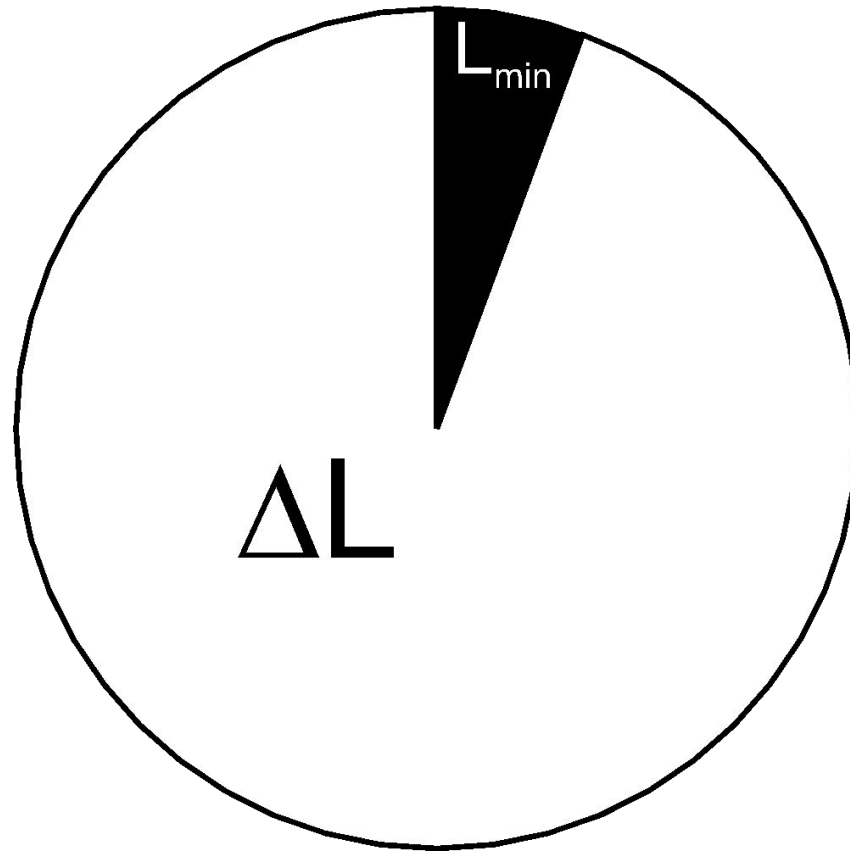
$L_{\min}$ – мінімальна витрата енергії, необхідна для здійснення ідеальних (оборотних) процесів, тобто роботи термодинамічно ідеальної системи;

ΔL – витрати енергії на компенсацію втрат у реальних процесах

Поняття мінімальної роботи

У криогенних системах

$$\Delta L \gg L_{\min}$$

Поняття мінімальної роботи

Питомі витрати роботи – на 1 кг робочого тіла:

$$I = L/G = I_{\min} + \Delta I$$

$I_{\min}$ – мінімальна питома робота для термодинамічно ідеальної системи;

ΔI – питомі витрати роботи на компенсацію втрат у реальних процесах

Поняття мінімальної роботи

Мінімальна робота визначається у різний спосіб для типових процесів кріогеніки:

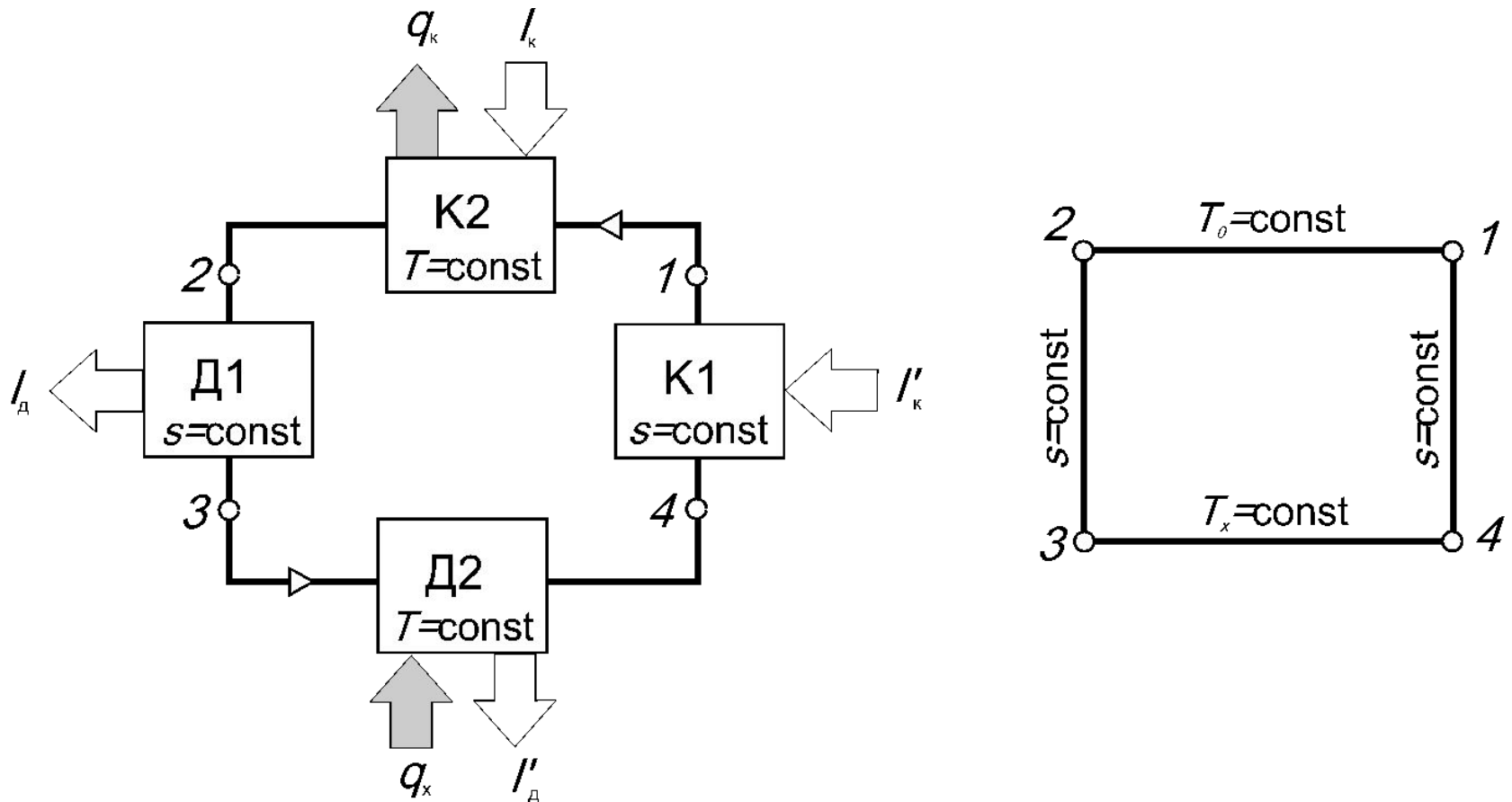
- Термостатування
- Охолодження
- Зрідження та кристалізація
- Розділення газової суміші

Термостатування

Мета – підтримувати температуру об'єкта чи речовини на сталому рівні ($< 120 \text{ K}$)

Засіб – відведення теплоти від теплонадходжень на вищий температурний рівень, як правило, у довкілля (близько 300 K)

Термостатування

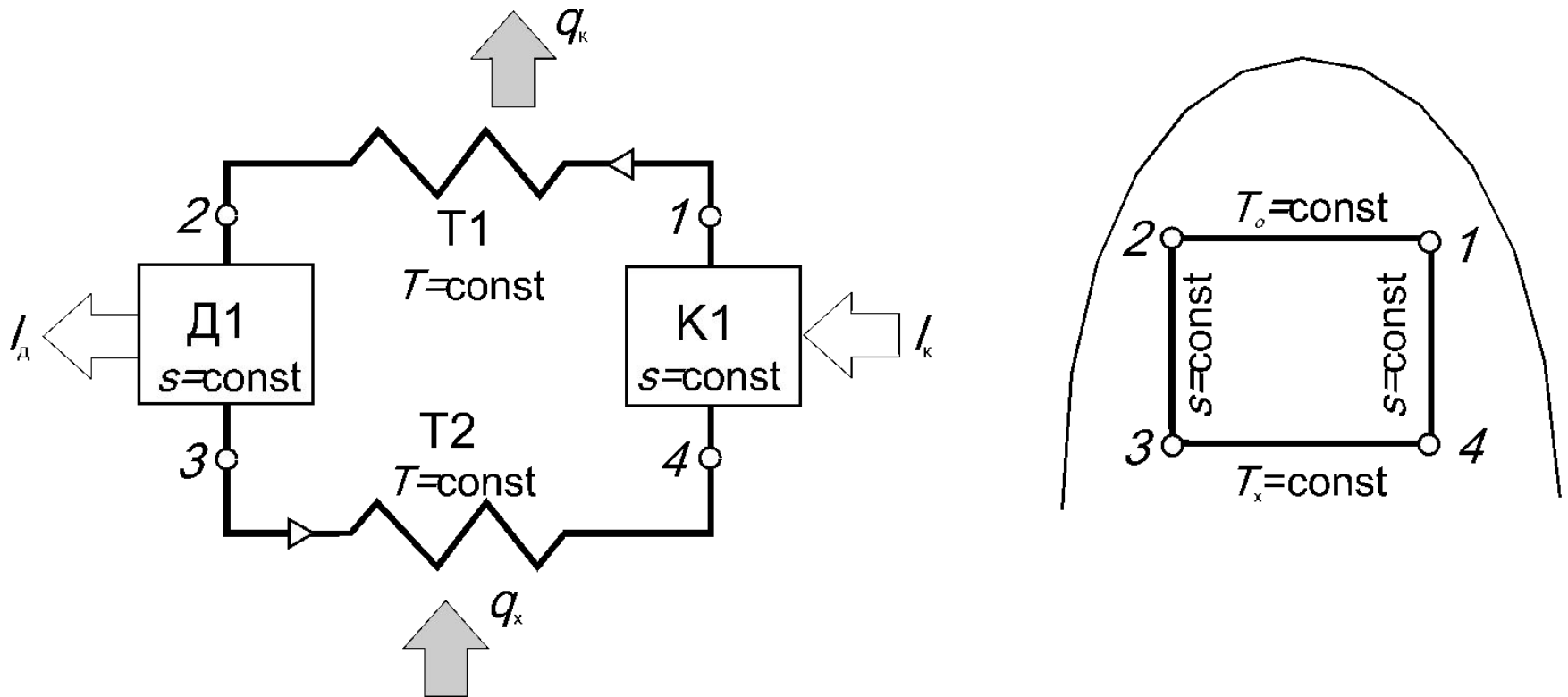

Ідеальна система термостатування

K1, K2 – компресори; Д1, Д2 – детандери

Термостатування

Ідеальна система термостатування
у області вологої пари (ізобари = ізотерми)
К1, К2 – компресори; Т1, Т2 – теплообмінники ($P, T = \text{const}$)

Термостатування

Мінімальна робота циклу

$$I_{\min} = (I_{\text{к}} + I'_{\text{к}}) - (I_{\text{д}} + I'_{\text{д}})$$

$$I_{\min} = q_{\text{к}} - q_{\text{х}}$$

$$q_{\text{к}} = T_{\text{o}}(s_1 - s_2), \quad q_{\text{х}} = T_{\text{x}}(s_4 - s_3)$$

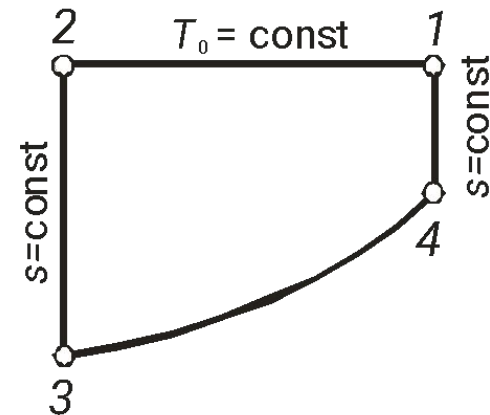
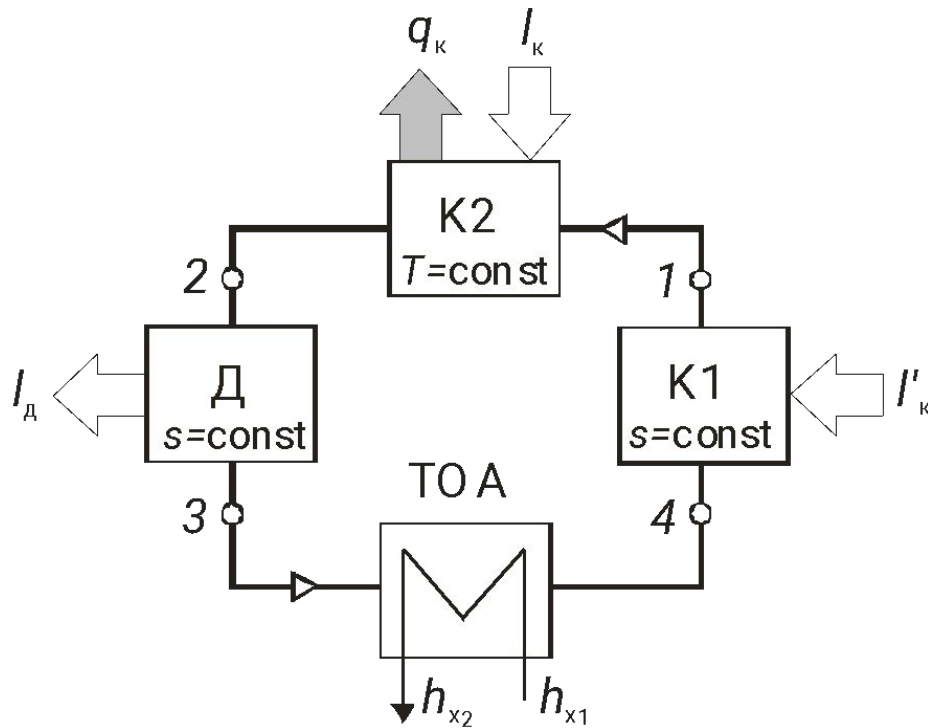
З урахуванням того, що $(s_4 - s_3) = (s_1 - s_2)$:

$$I_{\min} = (T_{\text{o}} - T_{\text{x}})(s_1 - s_2)$$

Охолодження

Мета – знизити температуру речовини (найчастіше газу) від T_{x1} до T_{x2} (< 120 K)

Засіб – відведення теплоти від газу у ізобарному теплообміннику ТОА

Охолодження

Якщо вважати теплообмінник ТООА ідеальним, то

$$q_x = h_{x1} - h_{x2} = h_4 - h_3$$

З рівняння теплового балансу системи:

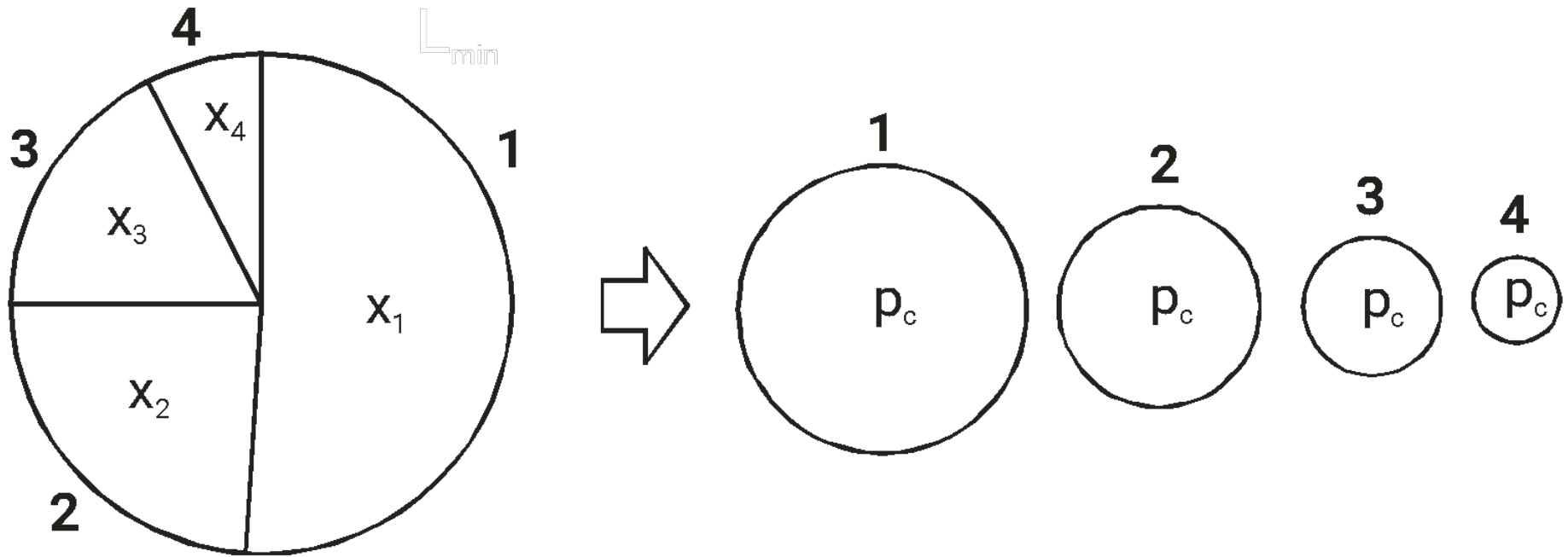
$$I_k + I'_k - I_d = I_{\min} = q_k - q_x$$

звідки мінімальна робота охолодження:

$$I_{\min} = T_o(s_1 - s_2) - (h_4 - h_3)$$

Розділення газової суміші

З термодинамічної точки зору розділення аналогічне стисненню кожного компонента суміші від парціального тиску p_i (пропорційний молярній частці цього компонента x_i) до загального тиску суміші p_c

$$p_c = p_1 + p_2 + p_3 + p_4$$

Розділення газової суміші

Мінімальна робота розділення суміші
(на 1 моль):

$$I_{p_{min}} = -R_{\mu} T_0 \sum_{i=1}^n x_i \ln(x_i)$$

де $R_{\mu} = 8,31$ Дж/(моль·К) — універсальна газова стала; T_0 — початкова температура суміші, К;
 x_i — молярна частка у суміші i -го компонента

Зрідження та кристалізація

Мета – знизити температуру речовини до температури фазового переходу та здійснити фазовий перехід, відводячи теплоту

Для *чистої речовини* фазовий перехід за сталого тиску проходить при сталій температурі, отже це – аналог термостатування

Для *суміші* зниження парціального тиску компонента призводить до зниження температури фазового переходу

Зрідження та кристалізація

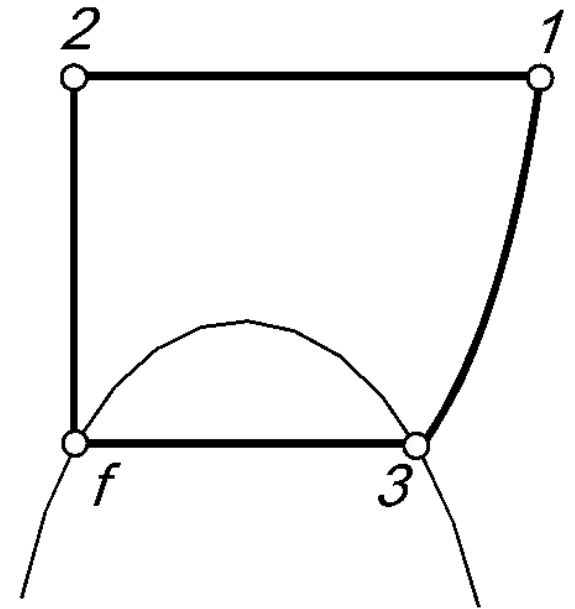
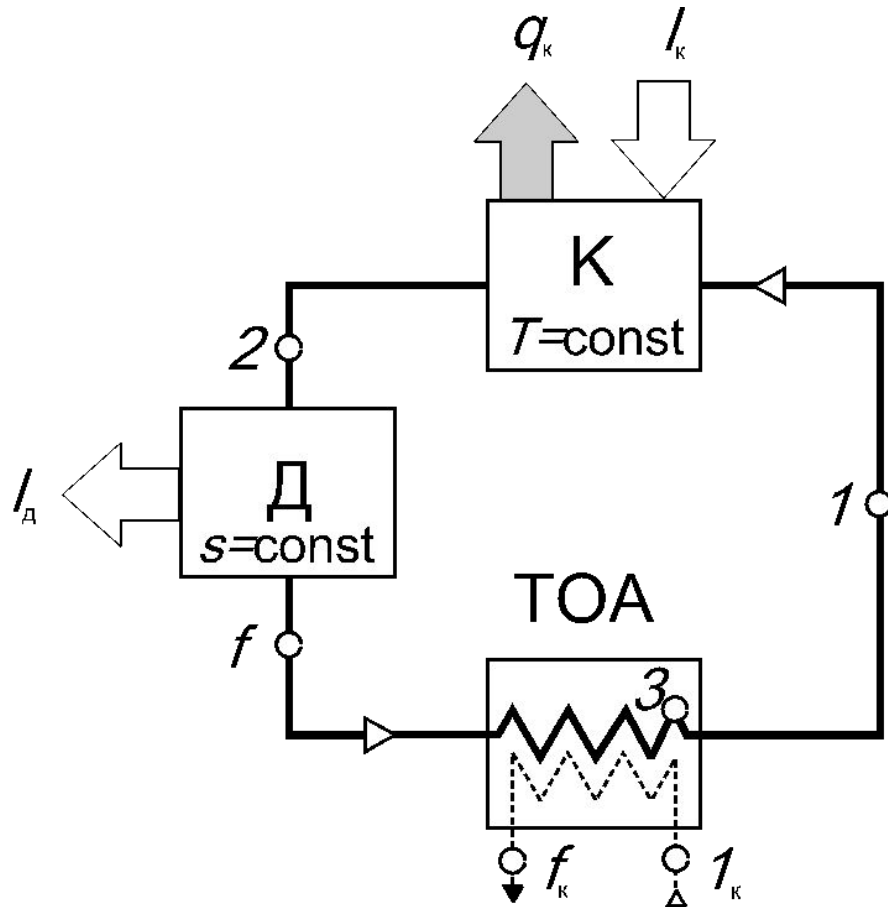
Для **чистої речовини** фазовий перехід за сталого тиску проходить при сталій температурі – аналог термостатування

Зрідження та кристалізація

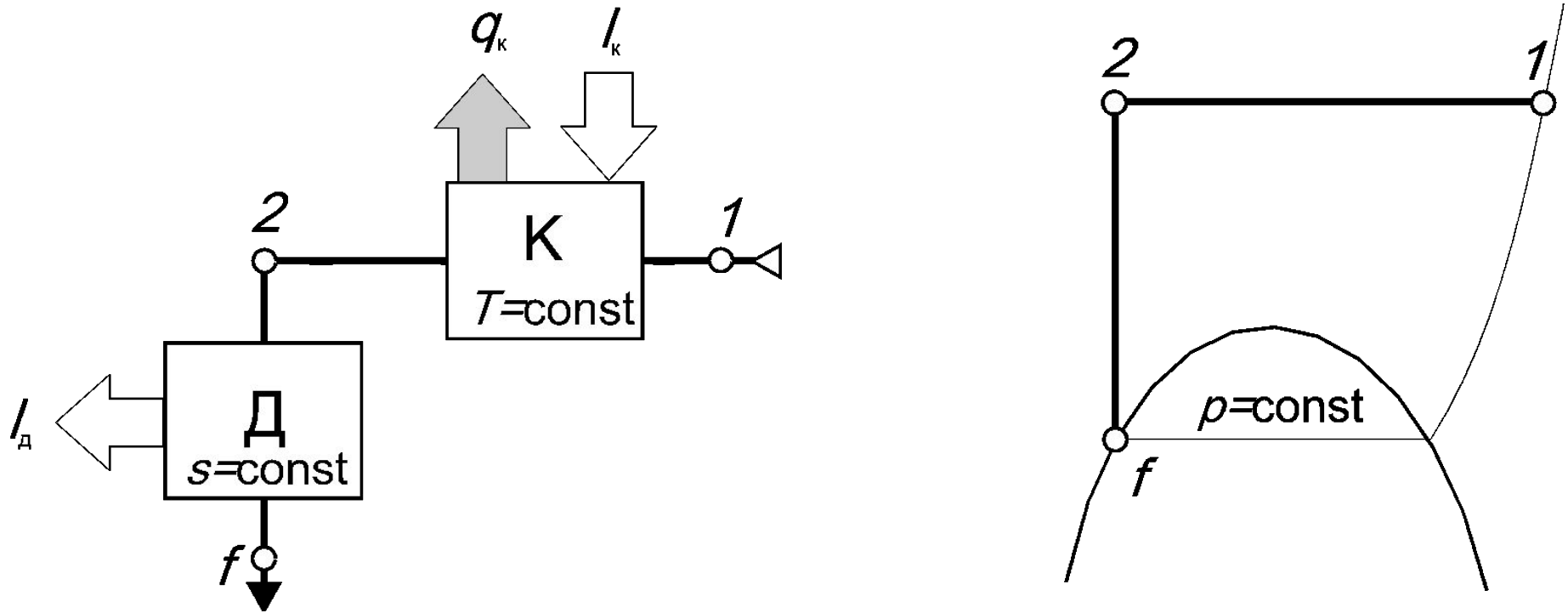
Для **суміші** зниження парціального тиску компонента під час зрідження чи кристалізації призводить до зниження температури цього фазового переходу

Зрідження та кристалізація

Ідеальна система зрідження з окремим робочим тілом

Зрідження та кристалізація

Ідеальна система зрідження без окремого робочого тіла (розімкнений цикл)

Зрідження та кристалізація

Мінімальна робота зрідження газу виконана у процесі **1 – 2 – f** становить:

$$l_{\min} = l_{\text{к}} - l_{\text{д}} = T_o(s_1 - s_2) - (h_1 - h_2) - (h_2 - h_f)$$
$$l_{\min} = T_o(s_1 - s_f) - (h_1 - h_f)$$

З іншого боку, для ізобарного процесу **f – 3 – 1** :

$$l_{\min} = q_{\text{к}} - q_{\text{х}} = T_o(s_1 - s_f) - (h_1 - h_f)$$

Зрідження та кристалізація

Мінімальна робота зрідження газу:

$$l_{\min} = T_o(s_1 - s_f) - (h_1 - h_f)$$

Мінімальна робота зрідження
не залежить від тиску стиснення,
а залежить лише від початкових
параметрів і виду газу

Зрідження та кристалізація

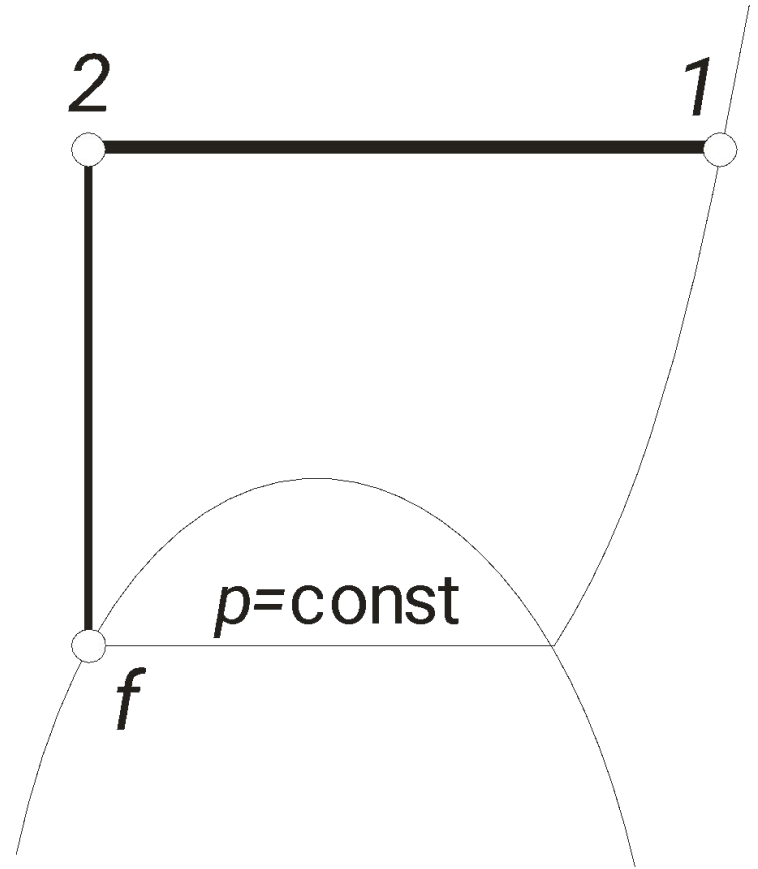
Стискання слід вести до
ентропії $s_2 = s_f$

Для більшості газів
відповідне значення
тиску $p_2 = 100 \dots 200$ ГПа

Сучасні системи працюють
з

$p_2 = 10 \dots 20$ МПа

Далі ентропію знижують
охолоджуючи газ

Зрідження та кристалізація

Питомі роботи зрідження деяких газів від стану $p = 0,1 \text{ МПа}$, $T = 300 \text{ К}$,

Газ	Питома робота зрідження, $\text{кВт} \cdot \text{год/кг}$	
	Мінімальна, $l_{\min}$	Дійсна, l
Азот N_2	0,213	1,2–1,8
Кисень O_2	0,177	1,0–1,5
Водень H_2	3,31	22,0–42,0

Втрати у кріогенних системах

Дійсна робота **значно** перевищує мінімальну

Причина – різноманітні **втрати**:

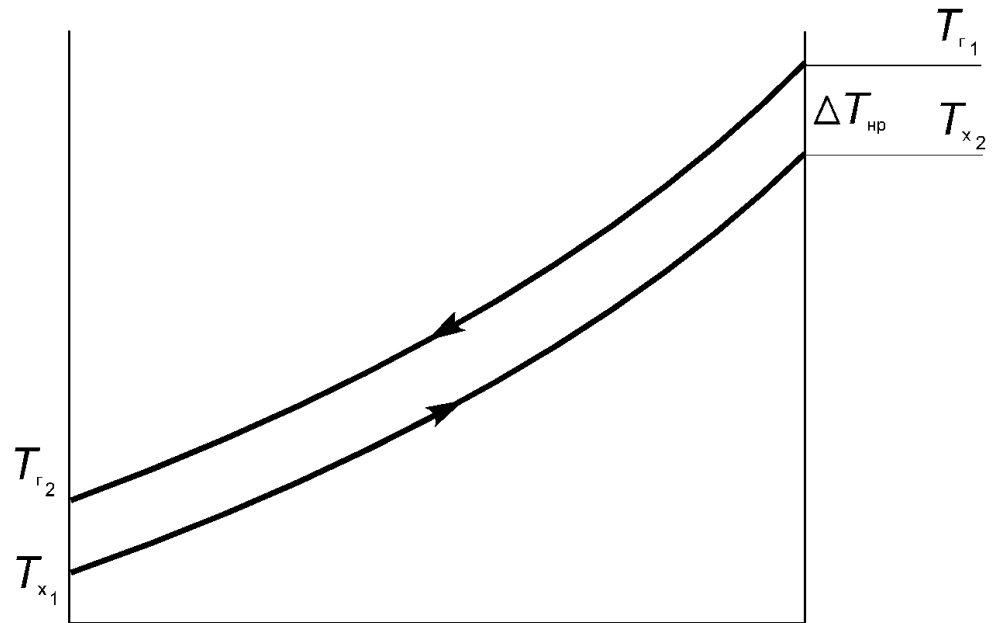
- через недорекуперацію
- через теплонадходження з довкілля
- гідравлічні
- у компресорах, детандерах, насосах
- інші

Втрати через недорекуперацію

$$q_{\text{нр}} = c_p \Delta T_{\text{нр}}$$

Теплий потік газу
не в повній мірі
охолоджується
ХОЛОДНИМ ПОТОКОМ

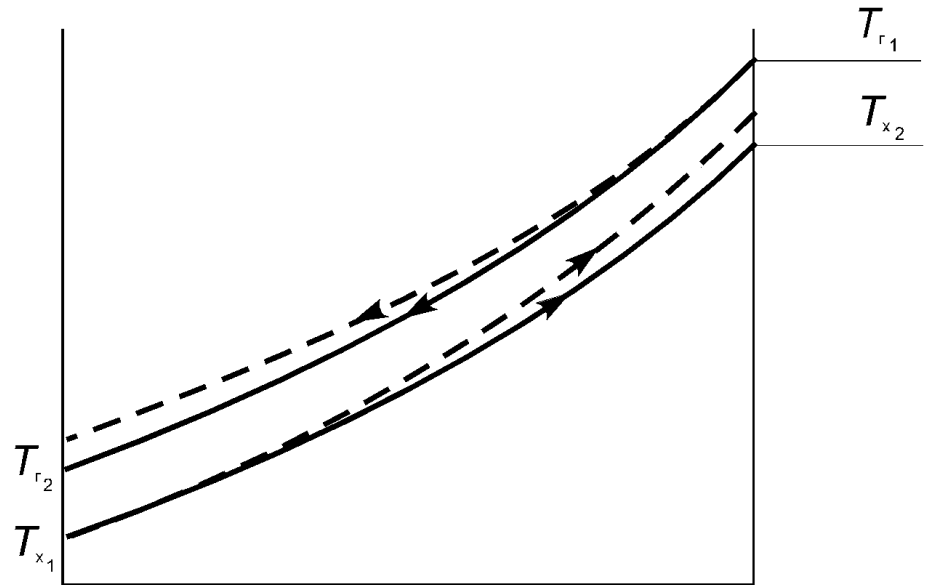
Причина – неідеальність процесів у теплообмінниках, потреба у хоч якомусь температурному напорі.

Шляхи зменшення – збільшувати площу поверхні теплообміну та коефіцієнт теплопередачі ТОВА

Втрати через теплонадходження

$$q_{\text{ТН}} = \sum kF_{\text{зовн}} (T_{\text{зовн}} - T_{\text{вн}})$$

Підвищують
ентальпію газу та його
температуру

Причина – неідеальність теплоізоляції апаратів,
різниця температур у апараті і довкілля

Шляхи зменшення – вдосконалювати
теплоізоляцію, зменшувати площу контакту з
довкіллям, знижувати температуру довкілля

Гідравлічні втрати

Втрати тиску у трубопроводах, каналах, зменшують різницю тисків ($p_1 - p_2$), знижують фактичну холодопродуктивність

Причина – тертя рідин та газів у каналах

Шляхи зменшення – оптимізація гідравлічних схем установок, так, щоб втрати тиску не перевищували :

для потоку низького тиску – $\Delta p_1 = 20 \dots 40$ кПа,

для потоку високого тиску – $\Delta p_2 = 100 \dots 300$ кПа

$(p_2 > 1$ МПа) або $\Delta p_2 = 30 \dots 60$ кПа ($p_2 < 1$ МПа)

Втрати у компресорах, детандерах, насосах

Зростання ентропії газу, додаткові тепловиділення, недоохолодження

Причина – необоротність процесів у компресорах, детандерах, насосах (міра необоротності визначається ККД машини)

Шляхи зменшення – вибір якомога ефективнішого обладнання

Інші втрати

Причина – витікання газу через нещільності, тепловиділення під час деяких процесів у низькотемпературній зоні (конверсія, відігрівання, адсорбція тощо)

Шляхи зменшення – оптимізація конструкцій установок та способів їх експлуатації

Показники ефективності

За їх допомогою оцінюють міру досконалості реальної кріогенної системи

1. Реальна затрата роботи на одиницю маси стиснутого газу, I_p
2. Реальна затрата роботи на одиницю маси зрідженого газу, I_{0p}

$$I_{0p} = I_p / y$$

y – вихід зрідженого газу

Показники ефективності

3. Холодильний коефіцієнт циклу

$$\varepsilon = \frac{q_x}{l_p}$$

q_x – питома холодопродуктивність даного циклу

l_p – дійсна питома робота для даного циклу

Показники ефективності

4. Термодинамічний (ексергетичний) ККД циклу

$$\eta_t = \eta_e = \frac{l_{\min}}{l_p} = \frac{\varepsilon}{\varepsilon_{\text{ід}}}$$

$l_{\min}$ – мінімальна питома робота для даного процесу

l_p – дійсна питома робота для даного циклу

$\varepsilon_{\text{ід}}$ – холодильний коефіцієнт ідеального циклу

Показники ефективності

Холодильний коефіцієнт ідеального циклу

для систем зрідження:

$$\varepsilon_{\text{ід}} = \frac{h_1 - h_f}{l_{\text{min}}}$$

для рефрижераторних систем
(зворотний цикл Карно):

$$\varepsilon_{\text{ід}} = \frac{T_x}{T_0 - T_x}$$

T_x , T_0 – відповідно нижній та верхній температурні рівні циклу, К (зазвичай верхній рівень відповідає температурі довкілля, а нижній – температурі об'єкта).

Дякую за увагу!